

Hanna Rubinkowska-Anioł

**MALARSTWO W KOŚCIELE
ŚW. JERZEGO W ADDIS ABEBIE
JAKO SPOSÓB PRZEKAZYWANIA
INFORMACJI O HISTORII I WŁADZY
W ETIOPII XX WIEKU¹**

**PAINTINGS IN ST. GEORGE CHURCH
IN ADDIS ABABA AS A METHOD
OF TRANSMITTING INFORMATION
ABOUT HISTORY AND POWER
IN 20TH CENTURY ETHIOPIA**

Słowa kluczowe: Hajle Syllasje I, Etiopa, kościół św. Jerzego, władza, przekaz, obraz

W kościele św. Jerzego w Addis Abebie znajduje się panel z obrazami przedstawiającymi sceny z okresu wojny etiopsko-włoskiej w latach

¹ Tekst w wersji zmienionej i rozszerzonej ukazał się po angielsku w 49 numerze „Studies of the Department of African Languages and Cultures” (2015).

1935–1936. Te malowidła powstały w celu przypomnienia odwiedzającym kościół o roli Hajle Syllasje I (cesarz Etiopii w latach 1930–1974) w odzyskaniu niepodległości przez Etiopię i miały dowodzić jego zasług dla narodu, jego specjalnej roli w historii kraju oraz jego – często podważanego przez przeciwników – prawa do sprawowania władzy po uzyskaniu niezależności.

Znaczenie kościoła św. Jerzego

Kościół św. Jerzego (po amharsku Kyddus Gijorgis) nazywany jest też kościołem Arada (od nazwy centrum stolicy Etiopii, gdzie się znajduje) bądź Gennete Tsygie Gijorgis. Najlepiej jednak jego rolę oddaje inna nazwa tego kościoła: Mennagesza Kyddus Gijorgis, gdyż amharskie słowo *mennagesza* oznacza rezydencję władcy lub miejsce, w którym odbywa się koronacja. Rzeczywiście, w kościele św. Jerzego koronowano dwóch władców Etiopii – cesarzową Zeuditu w 1917 r. i cesarza Hajle Syllasje I w 1930 r. Odprawiono tam też wiele innych ceremoniałów związanych z najważniejszymi wydarzeniami w Cesarstwie Etiopii w XX w., m.in. główne uroczystości obchodów 25-lecia koronacji cesarskiej pary w 1955 r.

Kościół położony jest w ścisłym centrum Addis Abeby, na Piasa, lub też – jak te tereny były wcześniej nazywane – na Arada. Addis Abeba została założona pod koniec XIX w., ale już przed setkami lat, w miejscu gdzie obecnie znajduje się kościół św. Jerzego, stał inny kościół. Wedle legendy został zniszczony w czasie wielkiego muzułmańskiego najazdu na Etiopię w XVI w. W 1893 lub 1894 r. Menelik II nakazał wybudowanie nowego kościoła, który początkowo był niewielkim budynkiem krytym strzechą. O znaczeniu świątyni w okresie panowania Menelika II świadczy fakt, że funkcję gebeza², czyli

² Funkcję gebeza w zależności od znaczenia kościoła powierzano mniej lub bardziej wpływowemu arystokracie, mógł ją pełnić zarówno mężczyzna, jak i kobieta. Pozycja arystokraty, który został gebezem danego kościoła, mogła podnieść znaczenie danej parafii.

świeckiego administratora kościoła, pełniła jedna z najważniejszych osobistości w ówczesnej Etiopii: ras³ Mekonnyn, kuzyn cesarza Menelika i ojciec późniejszego cesarza Hajle Syllasje I. Także dostojnicy etiopscy, którzy zostali pochowani w tym kościele, świadczą o jego randze. W 1926 r. w kościele św. Jerzego spoczął fitaurari⁴ Habte Gijorgis – jeden z członków triumwiratu (obok cesarzowej Zeuditu i rasa Teferiego Mekonnyna, późniejszego cesarza Hajle Syllasje), rządzącego od 1916 r.⁵

Św. Jerzy jest jednym z najbardziej popularnych i czczonych świętych w Kościele etiopskim. W wielu kościołach można spotkać obrazy przedstawiające Jerzego zabijającego smoka, a o jego znaczeniu świadczy też, że Kyddus Gijorgis, czyli ‘Święty Jerzy’, to nazwa najbardziej popularnej marki piwa produkowanej od czasów Hajle Syllasje I. Etiopczycy wierzą, że wstawiennictwo tego świętego pomogło im odnieść zwycięstwo nad Włochami w bitwie pod Aduą w 1896 r. Jej rozstrzygnięcie, a w rezultacie całej wojny, powstrzymało ówczesne plany kolonizacji Etiopii i zagwarantowało jej niepodległość na kolejne kilkadziesiąt lat. Przez to bitwa pod Aduą została zapamiętana jako jedno z najważniejszych wydarzeń w historii Afryki. Przed bitwą cesarz Menelik II, ówczesny władca, zabrał z kościoła św. Jerzego tabot⁶, by towarzyszył walczącym i zapewnił im zwycięstwo. Obecność tabotu z kościoła św. Jerzego na polu bitwy i samo wsparcie świętego walczących Etiopczyków to tradycyjne elementy opowieści i licznych ikonograficznych przedstawień bitwy pod Aduą.

³ Ras – jeden z najwyższych tytułów dworskich w Cesarstwie Etiopii.

⁴ Fitaurari – tytuł wojskowy w cesarskiej Etiopii.

⁵ Por.: H.G. Dagne, *The Establishment of Churches in Addis Ababa*, w: A. Zekaria, B. Zewde, T. Beyene (eds.), *Proceedings of the International Symposium on the Centenary of Addis Ababa*, Addis Ababa 1987, s. 57–78.

⁶ Tabot – replika tablic z dziesięcioma przykazaniami podarowanych Mojżeszowi, przechowywana w specjalnej skrzynce. Najświętszy przedmiot w każdym etiopskim kościele. Zgodnie z zasadami etiopskiego chrześcijaństwa budynek kościoła jedynie wówczas może spełniać sakralną rolę, kiedy znajduje się w nim poświęcony tabot.

Po bitwie zasługi św. Jerzego zostały docenione i mimo że już wcześniej ten święty cieszył się dużą popularnością wśród wiernych, to później jego kult jeszcze się umocnił. W podzięcie za pomoc w zwycięstwie nad Włochami cesarz Menelik II ustanowił coroczne święto ku jego czci i nadał ziemię kościołowi pod wezwaniem św. Jerzego na Arada. Po ok. 10 latach rozpoczęła się budowa nowej świątyni, tym razem w europejskim stylu, która została ukończona w 1916 r., już po przejęciu władzy przez cesarżową Zeuditu, przed samą jej koronacją.

W okresie włoskiej okupacji Etiopczycy zadbali, by tabot z kościoła na Arada nie dostał się w ręce wroga. Został przeniesiony na prowincję i przekazany pod opiekę przywódcy zbrojnej partyzantki w centralnej Etiopii – rasowi Abebe Aregajowi. Kościół został zbombardowany przez Włochów, ale także przez nich częściowo odrestaurowany, a po wojnie Hajle Syllasje zadbał, by nadać mu przedwojenny splendor. Po odzyskaniu przez Etiopię niepodległości oryginalny tabot wrócił do kościoła⁷. Po powrocie do Addis Abeby w 1941 r. cesarz pierwsze kroki skierował właśnie do kościoła św. Jerzego⁸.

W okresie panowania Hajle Syllasje I kościół św. Jerzego był jednym z najważniejszych obiektów sakralnych w stolicy, przez co często odwiedzany, dzięki czemu malarstwo zdobiące ściany świątyni było podziwiane przez wielu, a ich przekaz spełniał zamierzoną rolę. Obecnie kościół służy zarówno jako miejsce kultu, jak i jako muzeum. Informacja przekazywana przez obrazy na ścianach obiektu jest ciągle odbierana zarówno przez Etiopczyków, jak i obcokrajowców.

⁷ H.G. Dagne, op. cit., s. 64.

⁸ Komentator Pathé News informował w brytyjskiej kronice: „Jego Wysokość Hajle Syllasje triumfalnie powraca do Addis Abeby. Jest witany wielką owacją przez poddanych, którzy są świadkami poruszającej sceny, gdy ich cesarz przybywa na ceremonię dziękczynną w katedrze św. Jerzego. Jest to pierwsza rzecz, jaką uczynił, odkąd powrócił na etiopski tron”; Kronika British Pahté z 1941 r. („Haile Selassie enters Abyssinia”), <http://www.youtube.com/watch?v=oSeYEIb0IE0> [1.08.2014].

Malarstwo w kościele św. Jerzego

Mekdes to miejsce „najświętsze ze świętych”, tam znajduje się tabot. Jest niedostępne dla nikogo poza duchownymi, którzy uzyskali najwyższe święcenia, oraz władcą. W wielu etiopskich kościołach ściany oddzielające mekdes od reszty kościoła ozdobione są malarstwem. W kościele św. Jerzego są to prace wybitnych etiopskich malarzy: najbardziej znanego i cenionego Afeuerka Tekle oraz Ymaelafa Hyruja. Obaj ci malarze reprezentowali w czasie panowania Hajle Syllasje młodą generację artystów, którzy tworzyli pod wpływem wzorców europejskich i odebrali formalne wykształcenie. Tym samym, mimo że wielokrotnie nawiązywali do tradycji malarstwa etiopskiego, jednocześnie zrywali z nią, a ich twórczość rozpoczęła nowy okres w historii sztuk plastycznych tego kraju.

Treść malowideł przekazuje informacje o wybranych wydarzeniach z historii Etiopii, które służyły legitymizacji władzy cesarskiej. Uwiecznione tematy to koronacja cesarza Hajle Syllasje I, bitwa pod Aduą, a także przedstawienie legendarnego spotkania królowej Saby i króla Salomona, czyli założycielskiego mitu dynastii władców etiopskich⁹ (freski autorstwa Afeuerka Tekle). Z perspektywy niniejszego referatu najciekawsze wydają się obrazy Ymaelafa Hyruja przedstawiające wydarzenia z okresu wojny z Włochami w latach 1935–1941. Co prawda, pod względem artystycznym znacznie odbiegają od prac Afeuerka Tekle, jednak są ciekawym przyczynkiem do analizy zastosowania sztuk plastycznych w służbie przekazywania społeczeństwu informacji na temat historii i władzy. Te malowidła powstały za panowania Hajle Syllasje¹⁰ i – jak wiele innych przedsięwzięć w tym okresie – nawiązu-

⁹ Polskiego tłumaczenia fragmentów etiopskiej legendy o królowej Saby, królu Salomonie i ich synu Meneliku I (etiopski tytuł: *Kybre negest*, czyli „Chwała królów”) dokonał Stefan Strelcyn; *Kebra nagast czyli Chwała królów Abisynii. Fragmenty*, Warszawa 1956.

¹⁰ Wedle informacji uzyskanych od redaktor Wiesławy Bolimowskiej, dziennikarki wielokrotnie odwiedzającej Etiopię w latach 70. i 80., XX w., w czasie rządów Dergu – dyktatury wojskowej z Mengystu Hajle Marjamem na czele,

ją zarówno do tradycji, jak i sugerują zmiany. Z jednej strony przełamują schematy etiopskiego malarstwa w kościołach, z drugiej wpisują się w tę tradycję. Przekaz obrazów oraz zastosowana technika przeciwstawiają się, przynajmniej pozornie, nakazom tradycji. Są to kopie kilku zdjęć, które były wielokrotnie publikowane w etiopskich książkach i prasie, ponieważ przedstawiały cesarza w krytycznych momentach wojny. Te zdjęcia stały się tak dobrze znane, że zaczęły funkcjonować jako symbole etiopskiego oporu przeciwko włoskiemu najeźdźcy, walki o niepodległość i ostatecznego zwycięstwa Etiopczyków, a także wielkości narodu etiopskiego i samego cesarza.

Przekaz na temat historii i władzy w cesarskiej Etiopii w XX wieku

Zakres problemów badawczych związanych z metodami wykorzystywanymi przez Hajle Syllasje I do przekazywania informacji na temat swojego prawa do sprawowania władzy, własnej potęgi i siły państwa, a także do przedstawiania odpowiedniej wersji historii jest ogromnie szeroki. Nie miejsce tu na wdawanie się w szczegóły tego zagadnienia. Jednak, aby móc poddać analizie rolę malowideł z kościoła św. Jerzego w Addis Abebie, niezbędne jest przedstawienie kilku podstawowych cech polityki cesarza w sferze przekazywania informacji. Po pierwsze Hajle Syllasje doceniał nowoczesne metody ułatwiające komunikację i w dużym stopniu oparł sprawowanie władzy na rozwiązaniach technicznych, które propagował w Etiopii. Były to m.in. linie telefoniczne i telegraficzne, które połączyły miejsca w całym państwie po to, by rozkazy cesarza mogły być szybko i bezpośrednio przekazywane, a także by cesarz mógł być na bieżąco informowany o wydarzeniach

która obaliła cesarza w 1974 r. i utrzymała władzę do 1991 r. – omawiany panel nie był widoczny w kościele św. Jerzego. Prawdopodobnie ze względu na jego wymowę propagandową antycesarski Derg nakazał zasłonięcie lub zniszczenie malowideł.

w odległych prowincjach. Początki telekomunikacji w Etiopii miały miejsce w okresie panowania Menelika II, który podobnie jak Hajle Syllasje dostrzegał potrzebę wykorzystania nowoczesnych środków do umocnienia swojej władzy i sprawowania lepszej kontroli nad państwem. Pierwszy telefon w Etiopii został zainstalowany w 1902 r., w ówczesnej siedzibie władcy w Addis Alem. Jednak szybki rozwój telekomunikacji nastąpił po wyzwoleniu Etiopii spod włoskiej okupacji i – według *Encyclopaedii Aethiopic* – w latach 50. w Desie (jednym z większych etiopskich miast) było 90 numerów telefonicznych, a w Harerze (innym ważnym ośrodku) w 1967 r. było ich 236¹¹. Także fascynacja cesarza lotnictwem, sprowadzenie samolotów i budowa lotnisk w dużym stopniu wynikały z chęci bardziej efektywnego zarządzania państwem poprzez łatwiejsze przemieszczanie się, a przez to także poprzez sprawne przekazywanie informacji. Nowe możliwości komunikacji były tym bardziej istotne, że pora deszczowa w dużej części górzystej Etiopii uniemożliwiała tradycyjne podróżowanie.

Hajle Syllasje chętnie korzystał z nowych metod i technologii także do przekazywania informacji na temat władzy i historii Etiopii. Wykorzystywał druk i fotografię: wizję cesarstwa – zarówno jego przeszłości, jak i przyszłości – propagował poprzez książki i prasę. W publikacjach wykorzystywano słowo i obraz – informacje były przekazywane nie tylko poprzez tekst, ale również poprzez ilustracje (zarówno rysunki, jak i fotografie). Cesarz zdawał sobie też sprawę z możliwości, jakie oferowały inne media – kiedy był jeszcze następcą tronu i uczestniczył w sprawowaniu rządów za panowania cesarzowej Zeuditu (1916–1930), dostrzegł propagandowy potencjał obrazu uwiecznionego na filmie. Filmowcy z Europy i Stanów Zjednoczonych dotarli do Etiopii już na początku XX w. Istnieją filmy z okresu panowania Zeuditu¹², można założyć, że były one kręcone z aprobatą ówczesnego następcy tronu, czyli późniejszego cesarza Hajle Syllasje I.

¹¹ B. Lindahl, *Telecommunications*, w: *Encyclopaedia Aethiopica*, Bd. 4, Wiesbaden 2010, s. 913–914.

¹² M.in. 13-minutowy film „Ethiopie: Couronnement de la reine 11 février 1917”; Musée départemental Albert-Kahn, Boulogne-Billancourt, France.

Z całą pewnością Hajle Syllasje świadomie wykorzystał też przesłanie uwiecznione przez brytyjską kronikę filmową Movietone News, która uwieczniła jego koronację w 1930 r.¹³ Hajle Syllasje doceniał także możliwości propagandowe teatru, który stał się popularny w Etiopii za jego panowania. Pierwsze etiopskie sztuki wystawiane były w okresie rządów Zeuditu¹⁴, a z czasem teatr stał się coraz bardziej cenniejszy zarówno przez etiopskich autorów, jak i przez widzów. Jednocześnie Hajle Syllasje nie gardził tradycyjnymi metodami przekazywania informacji. Pamiętał o tym, że większość jego poddanych pozostaje w kręgu tradycji ustnej, słowo mówione i obraz oddziałują na nich bardziej skutecznie niż słowo pisane. Właśnie to było jednym z powodów popularności teatru, który mimo europejskiej formy, nawiązując do żywej kultury oralnej, znalazł w Etiopczykach chętnych odbiorców.

Malarstwo w Etiopii przez wieki było jednym z tradycyjnych sposobów przekazywania informacji, także tych służących władzy. Malowidła, które często zdobiły ściany kościołów, przez setki lat oddziaływały na wyobraźnię wiernych, przedstawiały wydarzenia opisane w Biblii, żywoty świętych, ale także sceny o wymowie politycznej. Obrazy – tradycyjnie wspierane krótkimi napisami informującymi oglądającego, co dane dzieło przedstawiało – łączyły przekaz piśmienny z pozapiśmiennym, trafiały zarówno do tych, którzy potrafili czytać, jak i do tych, którzy nie posiadli tej umiejętności lub posiadli ją w znikomym stopniu. Taka potrzeba łączenia przekazu za pomocą pisma i obrazu istniała w okresie panowania Hajle Syllasje tak samo jak w poprzednich wiekach. Pomimo ogromnego nacisku na kształcenie poddanych procent analfabetyzmu w Etiopii był ciągle bardzo wysoki.

¹³ Koronacja Hajle Syllasje, 1930, http://www.youtube.com/watch?v=SJI0i_yvxQM lub <http://www.youtube.com/watch?v=qlzfuiL2WIA> [25.07.2014].

¹⁴ Tekle Hauarjat Tekle Marjam jest autorem pierwszej etiopskiej sztuki pt. „Zwierzęca komedia”, która nawiązywała do bajek Jeana de La Fontaine’a, nigdy nie ukazała się drukiem. Napisana w 1911/1912 r. została wystawiona w roku 1921 w hotelu Majestic dla cesarskiego dworu, a następnie zakazana ze względu na krytykę ówczesnych stosunków społecznych; zob.: T.L. Kane, *Ethiopian Literature in Amharic*, Wiesbaden 1975, s. 7.

Jednak – co równie ważne – także percepcja tych, którzy potrafili czytać, została ukształtowana przez kulturę w dużym stopniu oralną, co miało niebagatelne znaczenie dla odbioru przekazywanych informacji. Z drugiej strony użycie na obrazach słowa pisanego, które przez wieki wiązało się z władzą i religią, podnosiło znaczenie przekazu obrazów i nobilitowało ich treści.

W trakcie dziejów sposoby przedstawiania władców ulegały zmianie, ale zasada głoszenia przez obrazy informacji o ich potędze, stosowana także w innych częściach świata, również w Europie, pozostała ta sama. Odwiedzający kościół, miejsce uświęcone, mogli zobaczyć to, co zlecający wykonanie malowidła uznał za informację ważną, godną przekazania i utrwalenia. Tak było też w przypadku panelu na ścianie kościoła św. Jerzego.

Przekaz panelu w kościele św. Jerzego

Zdjęcia, które zostały skopiowane jako malowidła w kościele św. Jerzego starannie wybrano. Ilustrują one najważniejsze wydarzenia, które doprowadziły do zwycięstwa nad Włochami i odzyskania niepodległości. Jest to panel stworzony na wzór tradycyjnych kościelnych malowideł etiopskich, przedstawiających w rzędach i kolumnach kolejne tematy (np. żywoty świętych, cuda maryjne bądź sceny z życia Chrystusa). W przypadku omawianej grupy obrazów realistyczne przedstawienia, które są kopiami fotografii, przeplatają się z tematyką legendarną.

Panel w kościele św. Jerzego nawiązuje do tradycji, ale również wprowadza nowe elementy. Zarówno tradycja, jak i zmiana (którą można inaczej określić jako przejawy wpływów Zachodu, nowoczesności i promodernizacyjnych działań cesarza) przeplatają się na kilku poziomach interpretacji. Przy czym elementy tradycyjne oraz te, które stanowią *novum*, zostały wykorzystane jako narzędzie do przekazania konkretnych treści dotyczących roli cesarza w obronie państwa i w odzyskaniu niepodległości.

Rysunek 1
Panel w kościele św. Jerzego przedstawiający Hajle Syllasje
w czasie wojny z Włochami

Źródło: zbiory autorki.

O zmieszaniu tradycji z nowym sposobem wyrazu świadczy forma panelu. Nowoczesna technika, dzięki której sceny utrwalono (fotografia), została sprowadzona do tradycyjnej formy (malarstwo w kościele). Namalowanie obrazów na ścianie oddzielającej mekdes od części dostępnej dla wiernych pozostaje w zgodzie z tradycją. Także podpisy pod obrazami, które informują o ich treści, stanowią element tradycyjny. Włączenie do panelu obrazów przedstawiających świętych (św. Merkorieuosa, św. Gigara, św. Aboli) podkreśla osadzenie go w konwencji, w jakiej od wieków malowano ściany kościołów w Etiopii.

Stylistyka malowideł wyłamuje się z tradycji, nawiązuje do realistycznego malarstwa europejskiego. Sprzeniewierzeniem się tradycji było też złożenie przez malarza Ymealefa Hyruja podpisu na swoich

dzielach – tradycyjne malarstwo w Etiopii było anonimowe¹⁵. Fakt, że obrazy są wiernymi kopiami fotografii powoduje, że tym bardziej panel kojarzy się z nowatorskimi tendencjami. Jednak zamysł polegający na wiernym oddaniu sceny uwiecznionej na fotografii można też rozpatrywać jako nawiązanie do tradycji. Tradycyjne malarstwo etiopskie często polegało na kopiowaniu określonych schematów. Tak też można interpretować obrazy z panelu w kościele św. Jerzego. Wybrane fotografie, często powielane zarówno w książkach, jak i w prasie, stanowią pewien ustalony wzorzec (tym bardziej ugruntowany, że często powielany poprzez wielokrotne publikacje), a kopiowanie takiego ustalonego wzorca jako malowidła na ścianach kościoła zdecydowanie wpisuje się w tradycję malarstwa etiopskiego.

Pod względem tematyki malowidła te również można interpretować zarówno w odniesieniu do tradycji, jak i do zmiany. Sceny z historii Etiopii i przedstawienie władcy nawiązują do tradycji, ale fakt, że tak duża część panelu została poświęcona tej tematyce, a nie religijnej, stanowi zerwanie z nią.

Historia ukryta za przedstawionymi scenami

Panel składa się z siedmiu obrazów (od góry):

1. Sceny z życia świętych jeźdźców konnych Gigara i Aboli.
2. Hajle Syllasje wciągający flagę na maszt w Um Idla.
3. Święty Merkorieuos zabijający Ulianosa (jeden z jego przeciwników ma głowę psa).
4. Hajle Syllasje przy dziale w czasie bitwy pod Majczew w 1936 r.
5. Hajle Syllasje na polu bitwy.
6. Hajle Syllasje przemawiający na forum Ligi Narodów w 1936 r.
7. Święty Aregai.

¹⁵ Co ciekawe, nie wszystkie obrazy w panelu są podpisane przez malarza. Na obrazie przedstawiającym Hajle Syllasje przemawiającego na forum Ligi Narodów brakuje podpisu.

Ad 1

Patrz ad 3.

Ad 2

Zdjęcie, na którego podstawie powstało malowidło, zostało wykonane po powrocie Hajle Syllasje z Wielkiej Brytanii i przekroczeniu granicy etiopskiej od strony Sudanu. Podobnie jak i inne zdjęcia było w okresie panowania Hajle Syllasje bardzo często publikowane i powielane¹⁶.

W styczniu 1941 r. Brytyjczycy wspierani przez Etiopczyków odnieśli decydujące zwycięstwa w walkach z Włochami. Włosi zostali zaatakowani na trzech frontach. 19 stycznia oddziały brytyjskie i indyjskie zaatakowały z północy, z Kassali przez Erytreę, i dotarły do północnego Tygraj. Drugi atak nadszedł z południa: Brytyjczycy i siły południowoafrykańskie zaatakowały 24 stycznia z Kenii. Te oddziały dotarły przez Somali Włoskie i Harer do Addis Abeby 6 kwietnia. Z punktu widzenia niniejszego artykułu, a także propagandy, która miała podkreślać udział i znaczenie Hajle Syllasje w walkach o wyzwolenie Etiopii, najbardziej istotny był trzeci front. 20 stycznia oddziały mniejsze liczebnie od pozostałych, złożone z Etiopczyków, Sudańczyków i Brytyjczyków, na których czele – przynajmniej formalnie – stał cesarz, wkroczyły do Etiopii na wysokości granicznej wioski Um Idla. Stamtąd ruszyły na południe do Addis Abeby¹⁷.

Jednak zanim to nastąpiło, 18 stycznia Hajle Syllasje i jego świta zostali przetransportowani samolotem z Chartumu do Roseires, położonego ok. 60 km od granicy z Etiopią, stamtąd, również samolotem, dotarli do Um Idla – granicznej miejscowości po etiopskiej stronie granicy z Sudanem. Miejsce to wybrał gen. Orde Wingate, dowodzący tym frontem, który uznał, że jest tam najmniejsza szansa na kontakt z wrogiem. Dwa dni wcześniej gen. O. Wingate z oddziałem weszli

¹⁶ Przykład publikacji zdjęcia w czasopiśmie: „Ethiopian Review” maj 1945; w książce: D.A. Benebercz, *Yebietekrystian ts’elot*, Addis Abeba 1945, nlb.

¹⁷ R. Pankhurst, *A History of Early Twentieth Century Ethiopia: The Liberation Campaign, The Mussolini’s Entry into the European War*, <http://www.linkethiopia.org> [1.05.2014].

do Um Idla, a Hajle Syllasje wkroczył, kiedy było już pewne, że cesarzowi nie zagraża niebezpieczeństwo. Jak pisze brytyjski uczestnik wojny Anthony Mockler: „Ani wówczas, ani nigdy później, nie wchodziło w rachubę, by Hajle Syllasje osobiście dowodził swoimi oddziałami. Jego osoba była zbyt cenna, by podejmować takie ryzyko. Pozostawał w tyle, kiedy Wingate i inni dowodzili”¹⁸.

Rola Hajle Syllasje w 1941 r. polegała na symbolicznym podkreśleniu działań Brytyjczyków, którzy mieli pomagać Etiopczykom w odzyskaniu niepodległości, a nie na zbrojnym przejmowaniu od Włochów etiopskich terenów. Kronika filmowa British Pathé uwieczniła przylot Hajle Syllasje do Um Idla i wciągnięcie przez niego flagi na maszt. Wagę wydarzenia podkreślił komentarz lektora: „Ceremonia jest tak ważna, że następca tronu sam uwiecznia to na fotografii”. Trudno jednak ustalić, czy zdjęcie, które było wzorem dla malowidła w kościele św. Jerzego, jest jednym z tych, które zostały zrobione przez syna cesarza i następcę tronu Asfa Uesena. Komentator tej samej kroniki filmowej kontynuował: „A teraz najbardziej dramatyczna scena ze wszystkich: wciągnięcie czerwono-zielono-złotej flagi etiopskiej na maszt przez Jego Wysokość, który powiedział: «Przybywam do Etiopii z pełnym zaufaniem do wsparcia rządu brytyjskiego podczas walki ze wspólnym wrogiem»”¹⁹.

Hajle Syllasje starał się stworzyć wersję historii, w której sam dowodził etiopskimi oddziałami, wyswobadzał okupowane ziemie, a jego rola była znacznie większa niż przedstawiona powyżej. Taka była oficjalna wersja wydarzeń w 1941 r. i do upadku Cesarstwa wielokrotnie publikowano omawiane zdjęcie jako jej potwierdzenie. Przekazaniu tej samej informacji służyły także malowidła w kościele św. Jerzego na Piasa. Warto zaznaczyć, że choć omawiana fotografia jest tak popularna, to w etiopskich publikacjach funkcjonowały też inne ujęcia Hajle Syllasje przybywającego do Um Idla i wciągającego flagę na maszt.

¹⁸ A. Mockler, *Haile Sellasie's War*, Oxford 2002, s. 316.

¹⁹ Kronika British Pathé z 1941 r. („Haile Selassie enters Abyssinia”), <http://www.youtube.com/watch?v=oSeYEIb0lE0> [1.08.2014].

Ad 1, 3, 7

Przedstawienia świętych: jeźdźców konnych Gigara i Aboli na górze panelu, św. Merkorieuosa (Merkuriusza) poniżej oraz św. Aregau i na dole, są nie tylko elementem uzupełniającym, pozwalają też na bardziej dogłębną interpretację panelu.

Malowidło umieszczone na górze panelu przedstawia dwóch świętych, jeden z nich (Gigar) walczy z Herodem, drugi (Aboli) morduje poganina. Obaj święci dosiadają koni, co – zgodnie z interpretacją symboliki tradycyjnego malarstwa etiopskiego – nobilituje ich, czyni ich godnymi największego szacunku. Gigar jest jednym z częściej pojawiających się świętych w malarstwie w kościołach etiopskich. Legenda opowiadająca o jego czynach została spisana w księdze *Sto i dziesięć cudów Marii, naszej Pani*. Wedle tej opowieści Gigar był pierwszym męczennikiem za sprawę Jezusa i zginął z wyroku Heroda. W związku z poszukiwaniami przez Heroda Najświętszej Rodziny tradycyjnie przedstawienie św. Gigara znajduje się w pobliżu sceny ucieczki do Egiptu²⁰. Nie jest tak w przypadku panelu w kościele św. Jerzego.

Wedle synaksariusza, czyli etiopskiego spisu świętych i przypisanych każdemu z nich jednego dnia w roku liturgicznym, św. Aboli był rzymskim męczennikiem, który odmówił czczenia idoli²¹.

W przypadku Merkorieuosa przedstawiona historia dotyczy jednego ze świętych w kościołach wschodnich, pochodzącego z Kapadocji św. Merkuriusza. Jest on również opisany w synaksariuszu. Na obrazie w panelu w kościele św. Jerzego św. Merkuriusz zabija rzymskiego cesarza Juliana Apostatę, w etiopskiej tradycji noszącego imię Ulianosa²². Istotnym elementem obrazu jest postać wroga z głową psa. Zwierzę to nie cieszy się w kulturze etiopskiej szacunkiem, nazwanie kogoś psem jest najwyższą zniewagą. W tym przypadku wróg wiary jest przedstawiony jako pies. Prawdopodobnie można ten symbol interpretować również jako obraźliwe ukazanie wrogów chrześcijań-

²⁰ Por.: M.J. Friedlander, *Ethiopia's Hidden Treasures: A Guide to the Paintings of the Remote Churches of Ethiopia*, Addis Ababa 2007, s. 38.

²¹ Ibidem, s. 46 n.

²² Por.: Ibidem, s. 45 n.

skiego Cesarstwa Etiopii. Zestawienie tego wizerunku z malowidłami nawiązującymi do wojny z Włochami sugeruje sposób postrzegania włoskich najeźdźców.

Przedstawienie świętych, zwłaszcza Merkorieuosa, Gigara i Aboli, nie wydaje się przypadkowe. Historia wojowników o wiarę metaforycznie nawiązuje do roli, jaką pełnił (w podtekście w czasie wojny, ale także później) Hajle Syllasje. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że metafora odgrywa ogromną rolę w kulturze etiopskiej, jest wręcz jej istotą, to uzmysławia nam to oczywistość przekazu panelu w kościele św. Jerzego dla etiopskiego odbiorcy.

Przedstawienie św. Aregai nie ma znaczenia dla niniejszych rozważań. Aregai, jeden z dziewięciu świętych syryjskich, którzy są uznawani w Etiopii za krzewicieli wiary, legendarny założyciel klasztoru Debre Damo, jest pokazany w tradycyjny sposób – z węzem, który miał mu pomóc wejść na niedostępną górę, gdzie założył klasztor²³. Jest to jeden ze świętych, którzy częściej pojawiają się w tradycyjnym malarstwie w kościołach etiopskich. Jednak inny, mniej realistyczny, a bardziej tradycyjny styl malarski sprawia, że można potraktować ten obraz jako element dodatkowy, umieszczony później i przez innego artystę. Potwierdza to data na obrazie (1979 a.m., czyli 1987/1988). Ten rok jest tym bardziej zaskakujący, jeśli weźmiemy pod uwagę, że prawdopodobnie panel ten nie ozdabiał ścian kościoła w czasach dyktatury Dergu (1974–1991).

Ad 4, 5

Dwa obrazy przedstawiające Hajle Syllasje na polu bitwy w czasie wojny 1935/1936 r. Pierwszy z nich ukazuje cesarza przy dziale podczas bitwy pod Majczeu, drugi stojącego na polu bitwy nad włoską bombą, która nie wybuchła. Hajle Syllasje towarzyszą dostojnicy i jego syn – następca tronu Asfa Uesen.

Bitwa pod Majczeu rozegrała się 31 marca 1936 r. Jest najczęściej wspominaną bitwą wojny 1935/1936 r., w zamierzeniu Hajle Syllasje miała przechylić szalę na korzyść Etiopii i stać się spektakularnym

²³ Por.: Ibidem, s. 32.

zwycięstwem, ale to tam ostatecznie oddziały etiopskie poniosły klęskę. Na miejsce bitwy cesarz przybył wraz z dworem, arcybiskupem Kościoła etiopskiego i głową etiopskich mnichów. W walce wzięło udział ok. 40 tys. Etiopczyków, w tym najlepiej wyszkolone etiopskie oddziały – cesarska straż przyboczna. Cesarz, jako głównodowodzący Etiopczykami, miał być gwarantem ich zwycięstwa. Bitwa, która miała zagwarantować Etiopii niepodległość, ostatecznie zdecydowała o włoskiej okupacji kraju. Została też zapamiętana jako „masakra nad jeziorem Aszangie” ze względu na konsekwencje użycia przez Włochów gazów trujących²⁴.

Cesarz opuścił pole bitwy i udał się do Addis Abeby, kiedy małe etiopskie oddziały walczyły jeszcze z Włochami. W wyniku porażki Hajle Syllasje, a formalnie parlament etiopski na nocnym posiedzeniu, podjął decyzję o opuszczeniu przez władcę państwa i jego wyjeździe do Europy, by stamtąd prowadził działania dyplomatyczne i starał się o wsparcie dla Etiopii. Decyzja cesarza była często krytykowana w Etiopii i postrzegana jako zdrada.

Majczeu to symbol etiopskiego bohaterstwa, walki pod wodzą cesarza, ale także klęski i cierpienia. Hajle Syllasje chciał, by – zwłaszcza po odzyskaniu niepodległości – bitwę pod Majczeu wspominano jako dowód na poświęcenie i aktywny udział cesarza w walce.

Zdjęcie przedstawiające Hajle Syllasje przy dziale pod Majczeu zostało opublikowane m.in. w pisanej wierszem pochwale cesarza pt. *Kybre negest* („Chwała królów”) opublikowanej w 1939 a.m. (1946/1947) przez Uelde Gijorgisa, natomiast przykład publikacji w prasie to „Ethiopian Review” z maja 1945 r., gdzie opublikowano podobne, choć nie identyczne zdjęcie.

Publikowano również fotografie podobne do przedstawienia Hajle Syllasje stojącego z synem na polu bitwy nad włoską bombą. Przykładem jest jedna z najważniejszych etiopskich publikacji ery Hajle Sy-

²⁴ Bitwa pod Majczeu, jako przełomowy moment w wojnie etiopsko-włoskiej, jest często wspominana w literaturze przedmiotu, pisze o niej np. Anthony Mockler, op. cit., oraz Angelo Del Boca, *The Negus: The Life and Death of the Last King of Kings*, Addis Ababa 2012, s. 162–177. W literaturze polskiej zob.: A. Bartnicki, J. Mantel-Niećko, *Historia Etiopii*, Wrocław 1971.

llasje, jego autobiografia wydana przed samym wybuchem rewolucji, która w 1974 r. obaliła cesarza²⁵.

Ad 6

Hajle Syllasje przemawia na forum Ligi Narodów. Przemówienie cesarza w Genewie było ważnym wydarzeniem, ale nie wpłynęło na losy Etiopii. Była to próba władcy zwrócenia uwagi świata na losy jego kraju i walka o dyplomatyczne wsparcie przeciwko Włochom. Państwa, które właściwie jako jedyne miały możliwość udzielenia pomocy Etiopii i ukrócenia działań Włochów, czyli Francja i Wielka Brytania, uznały, że ważniejsze są dla nich poprawne stosunki z Włochami niż wsparcie niewiele znaczącego kraju afrykańskiego. Jednak przemówienie Hajle Syllasje stało się symbolem walczących Afrykanów, symbolem starań o uznanie praw „małych państw” (jak wówczas określało się te kraje, które nie decydowały o losach świata, przede wszystkim środkowoeuropejskie), a także udokumentowało zdolności Hajle Syllasje do analizy sytuacji na świecie i przewidywania skutków. Hajle Syllasje w Genewie mówił o możliwości holocaustu i eksterminacji narodów (choć nie używał tych terminów, wówczas jeszcze niesfunkcjonujących w dzisiejszym znaczeniu), o zagrożeniu, jakie niesie faszyzm i brak reakcji mocarstw²⁶. Przemówienie Hajle Syllasje, nawet jeżeli nie odniosło bezpośrednich skutków, zapisało się w historii świata i dyplomacji jako symbol walki słabszego z prześladowcą, a sam cesarz jako

²⁵ Hajle Syllasje, *Hejuetienna Itjopja yrmydza* [„Moje życie i postępek Etiopii”], Addis Abeba 1973/1974.

²⁶ Na temat międzynarodowych kulis wojny włosko-etioipskiej i rozgrywek w łonie Ligi Narodów w związku z wojną w 1935 i 1936 r. pisał Andrzej Bartnicki w książce pt. *Pierwszy front II wojny światowej. Konflikt włosko-etioipski 1935–1936*, Warszawa 1971. Tekst przemówienia po amharsku (w tym języku przemawiał cesarz) zostało opublikowane w autobiografii Hajle Syllasje, op. cit., s. 253–264; w jej angielskim tłumaczeniu: E. Ullendorff, *The Autobiography of Emperor Haile Sellassie I, My Life and Ethiopia's Progress, 1892–1937*, Vol. 1, Oxford 1976, s. 299–312; oraz *Selected speeches of His Imperial Majesty Haile Selassie I 1918 to 1967*, published by The Imperial Ethiopian Ministry of Information, Publications and Foreign Languages Press Dept., Addis Ababa 1967, s. 304–316.

godny i światły polityk oraz dyplomata. Nic dziwnego, że najbardziej znane zdjęcie z forum Ligi Narodów zostało wykorzystane w celu przypomnienia o chwalebnej roli władcy w walce o niepodległość jego kraju.

To zdjęcie zostało m.in. opublikowane w książce pt. *Tarikynna syra (baczyru)* („Historia i praca, pokrótce”), bez autora, wydanej w Addis Abebie w 1939 a.m. (1946). Zdjęcie przemawiającego Hajle Syllasje zostało też opublikowane w autobiografii cesarza [Baz 1936/1937 (Addis Ababa 1973)].

Podsumowanie

Panel w kościele św. Jerzego stanowi ogromnie cenne źródło dotyczące przekazu informacji na temat władzy. Analiza tego materiału dostarcza informacji o wielu aspektach sposobów komunikacji władcy z poddanymi lub też prowadzenia propagandy przez cesarza²⁷.

Treści przekazywane przez panel i metody przekazu, które wykorzystali autorzy, można rozpatrywać pod kątem:

1. wykorzystania zarówno tradycji (tradycyjne malarstwo panelowe), jak i nowoczesności (sposób przedstawienia postaci, wykorzystanie fotografii jako wzorca);
2. środków przekazu wykorzystujących pismo (związane z kościołem i nobilitujące sam przekaz), jak i obraz (łatwy w odbiorze dla niepiśmiennej części poddanych, a wzmacnia przekaz skierowany do tych, którzy posługują się pismem i posiadli umiejętność czytania);
3. przenikania się sacrum i profanum w służbie władzy (przedstawienie scen z żywotów świętych podkreśla znaczenie scen z udziałem cesarza, jeszcze mocniej wpisuje je w konwencję czynów z udziałem mocy ponadnaturalnych);

²⁷ Hajle Syllasje twierdził, że nie może uprawiać propagandy, ponieważ takie słowo nawet nie istnieje w języku amharskim; por.: Haile Sellassie, *Le Drame effroyable que mon peuple et moi venons de vivre*, transl. by M. Griaule, „Vu” 24 June 1936, No. 432, s. 734.

4. potrzeby udowodnienia roli, jaką pełnił cesarz w czasie wojny, podkreślenia jego przywódczej roli, jego patriotyzmu i odwagi, jego dążenia do odzyskania przez Etiopię niepodległości.

Tak skomplikowany przekaz dobrze pełnił swoją rolę w okresie panowania Hajle Syllasje. Pełni ją i współcześnie, kiedy kościół św. Jerzego jest jednym z miejsc częściej odwiedzanych przez zagranicznych turystów zwiedzających Addis Abebę. Etiopski duchowny, który oprowadza po kościele, opowiada o zasługach cesarza dla Etiopii i jego walce o niepodległość. Tym sposobem panel w dalszym ciągu pełni rolę, do której został stworzony.

BIBLIOGRAFIA

- Bartnicki A., Mantel-Niećko J., *Historia Etiopii*, Wrocław 1971.
- Dagne H.G., *The Establishment of Churches in Addis Ababa*, w: A. Zekaria, B. Zewde, T. Beyene (eds.), *Proceedings of the International Symposium on the Centenary of Addis Ababa*, Addis Ababa 1987.
- Del Boca A., *The Negus: The Life and Death of the Last King of Kings*, Addis Ababa 2012.
- Friedlander M.J., *Ethiopia's Hidden Treasures: A Guide to the Paintings of the Remote Churches of Ethiopia*, Addis Ababa 2007.
- Haile Sellassie, *Le Drame effroyable que mon peuple et moi venons de vivre*, transl. by M. Griaule, „Vu” 24 June 1936, No. 432.
- Haile Selassie, *Selected speeches of His Imperial Majesty Haile Selassie I 1918 to 1967*, published by The Imperial Ethiopian Ministry of Information, Publications and Foreign Languages Press Dept., Addis Ababa 1967.
- Hajle Syllasje, *Hejuetienna Itjopja yrmydża* [„Moje życie i postęp Etiopii”], Addis Abeba 1973/1974; tłumaczenie angielskie jako: E. Ullendorff, *The Autobiography of Emperor Haile Sellassie I, My Life and Ethiopia's Progress, 1892–1937*, Vol. 1, Oxford 1976.
- Kane T.L., *Ethiopian Literature in Amharic*, Wiesbaden 1975.
- Lindahl B., *Telecommunications*, w: *Encyclopaedia Aethiopica*, Bd. 4, Wiesbaden 2010.
- Mockler A., *Haile Sellassie's War*, Oxford 2002.
- Pankhurst R., *A History of Early Twentieth Century Ethiopia: The Liberation Campaign, The Mussolini's Entry into the European War*, <http://www.lin-kethiopia.org> [1.05.2014].

Kebra nagast czyli Chwała królów Abisynii. Fragmenty, przeł. S. Strelcyn, Warszawa 1956.

Materiały wizualne

Film pt. „Ethiopie: Couronnement de la reine 11 février 1917”; Musée départemental Albert-Kahn, Boulogne-Billancourt, France.

Koronacja Hajle Syllasje, 1930, http://www.youtube.com/watch?v=SJl0i_yvxQM lub <http://www.youtube.com/watch?v=qlzfuiL2WIA> [25.07.2014].

Kronika British Pahté z 1941 r. („Haile Selassie enters Abyssinia”), <http://www.youtube.com/watch?v=oSeYEIb0lE0> [1.08.2014].

PAINTINGS IN ST. GEORGE CHURCH IN ADDIS ABABA AS A METHOD OF TRANSMITTING INFORMATION ABOUT HISTORY AND POWER IN 20TH CENTURY ETHIOPIA

SUMMARY

Keywords: Haile Sillasje I, Ethiopia, St. George Church, message, power, image

In one of the most important churches in Addis Ababa (Ethiopia) there is a panel containing several paintings. Part of the paintings represent scenes from the lives of saints, while exact copies of photographs showing Emperor Haile Sillasje during the war against Italy (1935–1941) constitute another part. The subject of the paintings, as well as the form, are deeply rooted in the tradition of Ethiopian church paintings. At the same time, both the subject and the form reveal several modern influences. The paintings were copied from frequently published, and thus well-known, photographs. This fact stresses the importance of the scenes chosen to be represented on the church walls.

The panel from St. George Church serves as a good example of methods used in Ethiopia under Haile Sillasje to transmit a message about power and history, and to present the intended picture of the Emperor.